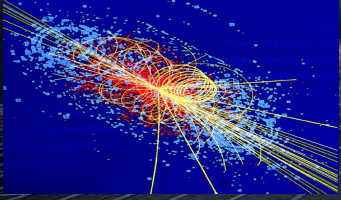

Wszechświat cząstek elementarnych

WYKŁAD 3

Maria Krawczyk, Wydział Fizyki UW

3.III.2011

Zoo cząstek elementarnych

Pierwsze cząstki: elektron i foton

Masy, czasy życia cząstek elementarnych

Liczby kwantowe kwarków (zapach i kolor)

→ Prawa zachowania

→ Liczba barionowa i liczby leptonowe

W świecie cząstek elementarnych obowiązują

1. teoria względności i prawa mechaniki kwantowej
2. niektóre znane z makroświata prawa zachowania
np. energii i pędu oraz ładunku elektrycznego
oraz nowe prawa

Fizyka cząstek elem.= fizyka wysokich energii

W badaniu struktury materii stosowane są **coraz większe energie**, gdyż:

- Zasada nieoznaczoności Heisenberga → większa energia umożliwia dotarcie do coraz mniejszych struktur
(większa zdolność rozdzielcza $\Delta x \sim 1/E$)
- Relacja $E = mc^2$ → większa energia umożliwia produkcję nowych bardziej masywnych cząstek

Uwaga: stosujemy elektrowolt eV jako jednostkę energii E i masy m , gdyż E i m różnią się jedynie stałą $=kw.$ prędkości światła c (formalnie oznacza to $c = 1$)

Zoo cząstek elementarnych

Definicja: cząstka elementarna to

obiekt prostszy niż jądro atomowe

(wyjątek stanowi najprostsze jądro H (wodór), czyli proton, który jest cząstką elementarną.)

Cząstki elementarne – AD 2011 (<http://pdg.lbl.gov/>)

dużo (1000) i różnorodne (Zoo):

różne masy,

różne czasy życia (mogą się rozpadać !),

różne ładunki elektryczne,

różne sposoby oddziaływań,

grupowanie się w różne układy (multiplety)

Cząstki elementarne mogą być złożone (proton) !

najprostsze składniki → cząstki fundamentalne

Cząstki elementarne i fundamentalne

- Cząstki takie jak proton p i neutron n to stany związane kwarków.

Cząstki fundamentalne (np. kwarki, elektron) – cząstki bez wewnętrznej struktury

- Fizyka cząstek elementarnych zajmuje się obecnie poziomem fundamentalnym – cząstkami fundamentalnymi i ich oddziaływaniami

opis teoretyczny: **Model Standardowy**

- Cząstki przenoszące oddziaływania fundamentalne – to też cząstki fundamentalne

Antycząstki (antymateria)

- Antycząstki to też cząstki, choć mogą się różnić od swoich „partnerów” pewnymi własnościami, np. ładunkiem el.
Cząstki i antycząstki mają tę samą masę i czas życia.
- Elektron i pozyton – to para cząstka-antycząstka (ale która jest którą to sprawa umowy); różnią się znakiem ładunku elektrycznego (pozyton ma ładunek dodatni).
Elektron odkryto w 1897, a pozyton dopiero w 1932
- Istnienie antycząstek wynika z prawa przyrody.
Przewidywanie teoretyczne istnienia antycząstki –
P. Dirac’ 1928 (*mylnie uważał proton za antycząstkę do elektronu, choć kłopot z masami..*)
- Cząstka i antycząstka mogą oddziaływać b. gwałtownie – zniknąć (anihilacja) i pojawiać się w parach (kreacja)
- Cząstka może być swoją antycząstką
- My i wszystko dokoła nas to materia!

Oznaczenie: kreska nad symbolem cząstki np. kwark u i antykwark $\bar{u}$

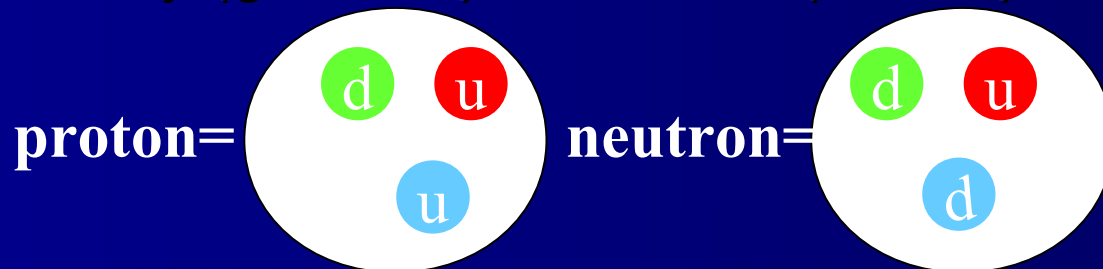
Nukleony i zwykłe kwarki (oraz klej czyli gluony)

Proton p i neutron n zbudowane są z 3 kwarków

Są to kwarki: u (*up*) i d (*down*) → *zwykłe kwarki*

Wszystkie kwarki występują w 3 stanach (*barwach, kolorach*)
- nowa liczba kwantowa

Czerwony (red R), zielony (green G) i niebieski (blue B)
(ale to tylko nazwy)

Kwarki są fundamentalne..

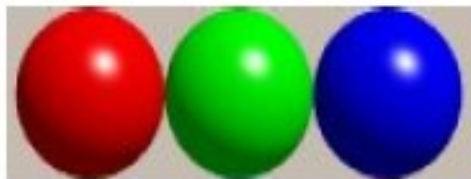
Ale nie występują jako cząstki swobodne – **są uwiezione!**

W nukleonach są **gluony (kolorowe) sklejące całość**

(w atomie tę rolę pełnią fotony, nośniki sił elektromagnetycznych (e-m))

Kolor

Każdy z kwarków obdarzony jest ładunkiem kolorowym: R , G lub B .

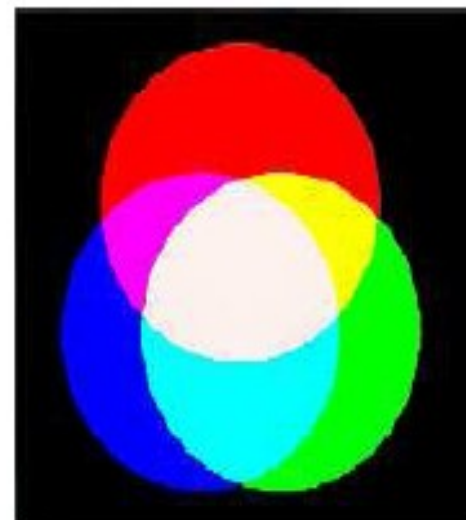

Antykwarki mają odpowiednio anty-kolory (kolory “ujemne”): $\bar{R}$, $\bar{G}$, $\bar{B}$.

Jako swobodne mogą istnieć tylko cząstki nie niosące netto ładunku kolorowego (cząstki “białe”):

$$\begin{aligned} R + G + B &= 0 \\ R + \bar{R} = G + \bar{G} = B + \bar{B} &= 0 \end{aligned}$$

Uwięzienie „koloru”?!

Kwarki i gluony są kolorowe, ale na stałe uwięzione w cząstkach „białych” (niekolorowych) typu (qqq) lub $(q \bar{q})$

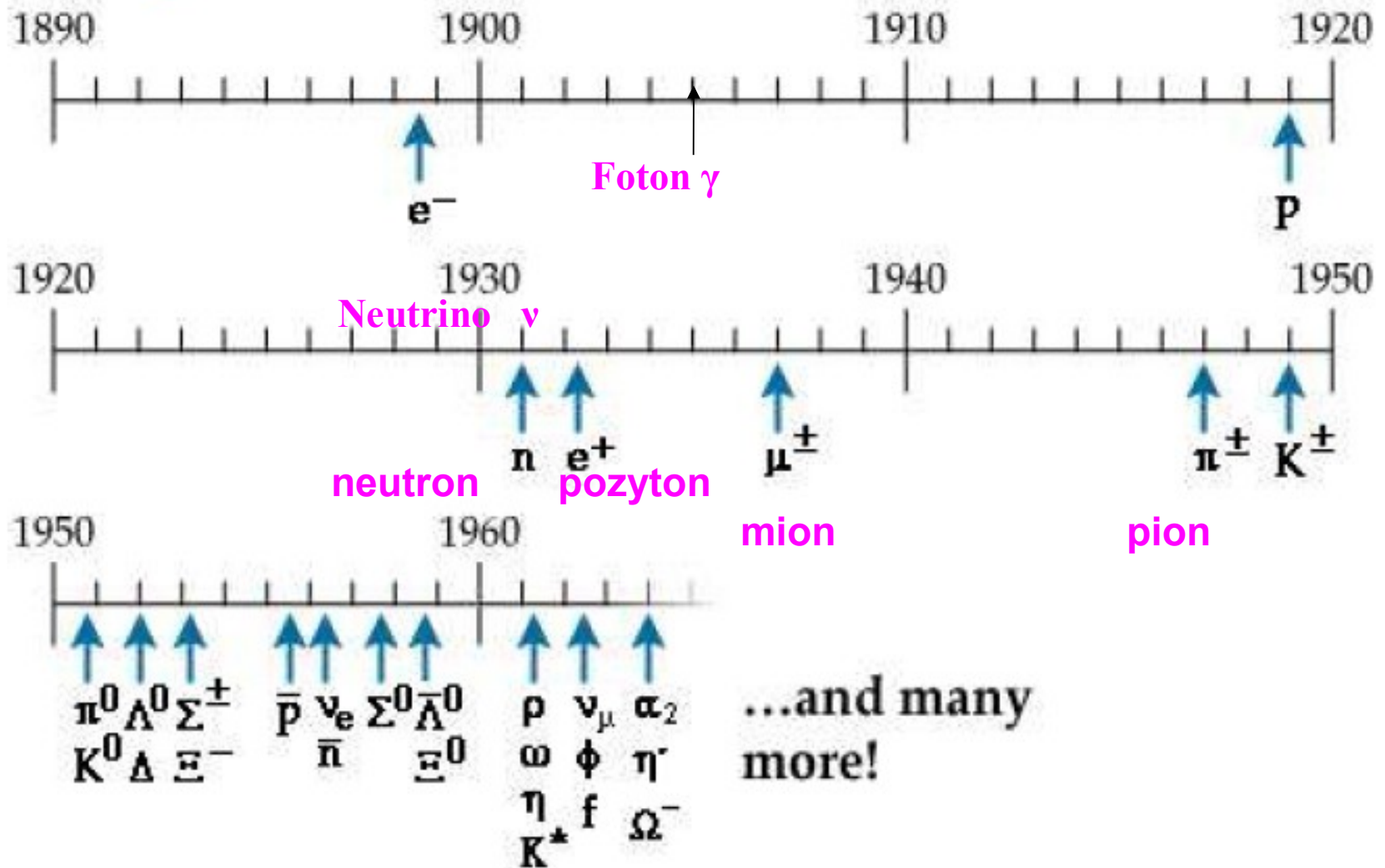
Uwięzienie to nowe zjawisko – czy to oznacza, że to koniec drabiny poziomów:

cząsteczka → atom → jądro → nukleon → kwark?

Być może...

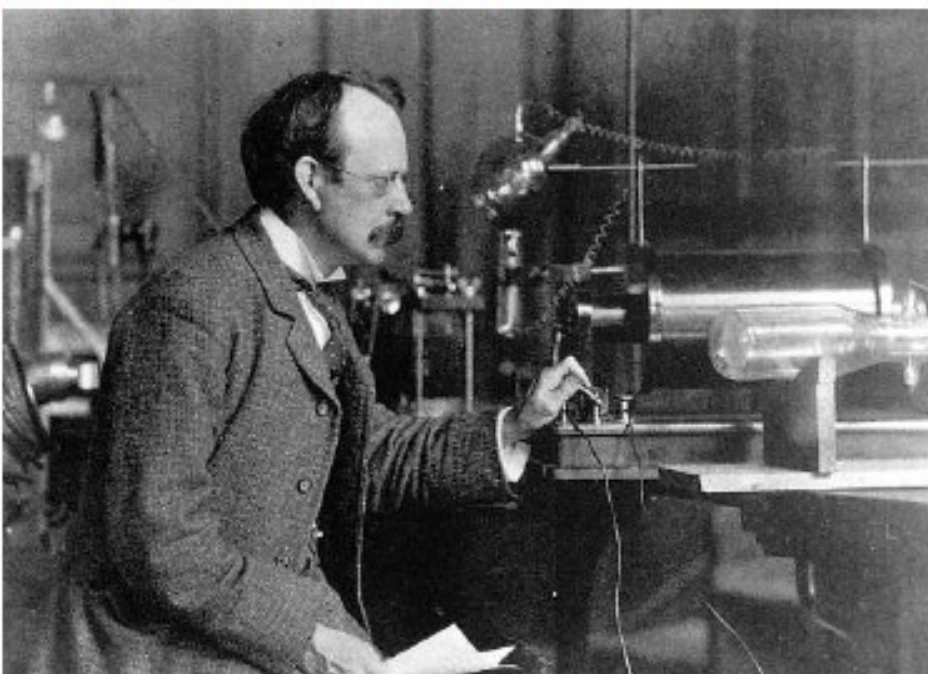

Odkrycia cząstek elementarnych 'potop' w latach 50-60 XX w

Odkrycie elektronu

Joseph Thomson 1897

Thomson badał tzw. **promienie katodowe**

pokazał, że promienie te odchylają się w polu elektrycznym

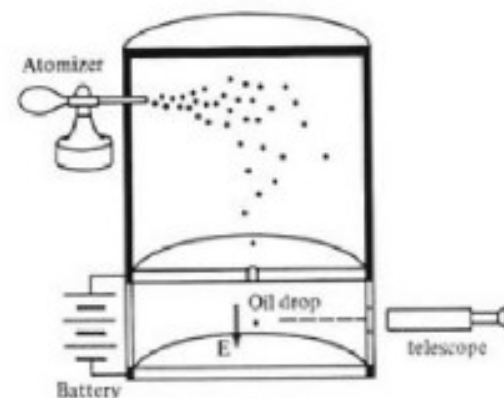
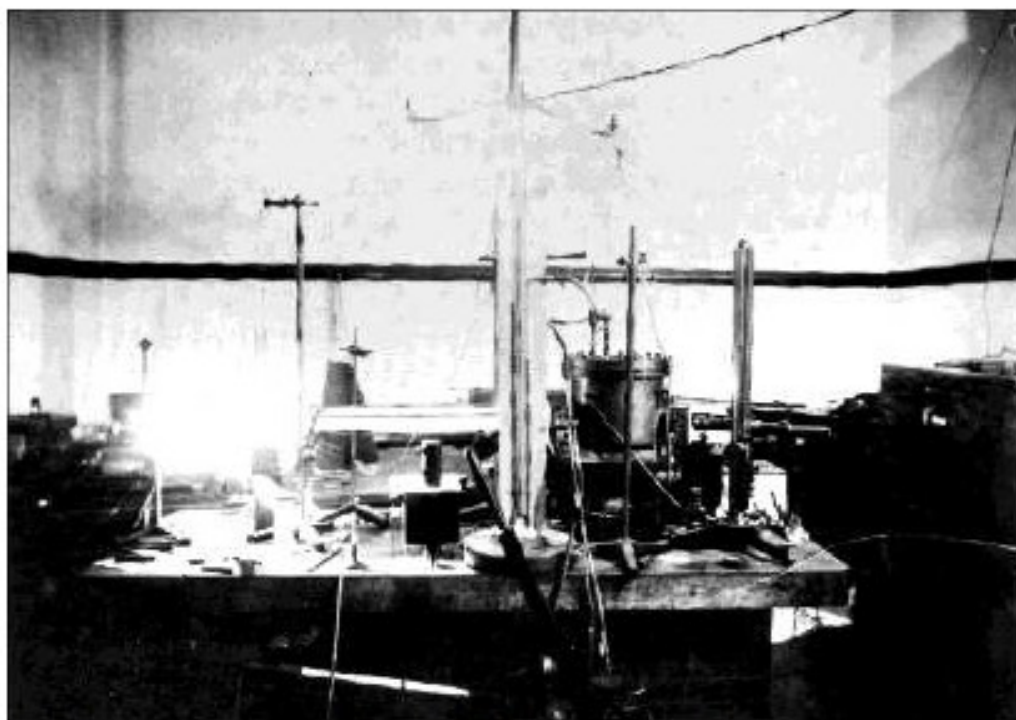
Wyznaczył stosunek ładunku do masy elektronu:

$$\frac{e}{m} \approx 2 \cdot 10^{11} \frac{C}{kg}$$

Odkrycie elektronu

Robert Millikan 1909

Mierząc opadanie maleńkich kropeł oliwy w powietrzu wyznaczył ładunek elektronu, a następnie obliczył jego **masę**: $m_e = \frac{1}{1837}m_H$

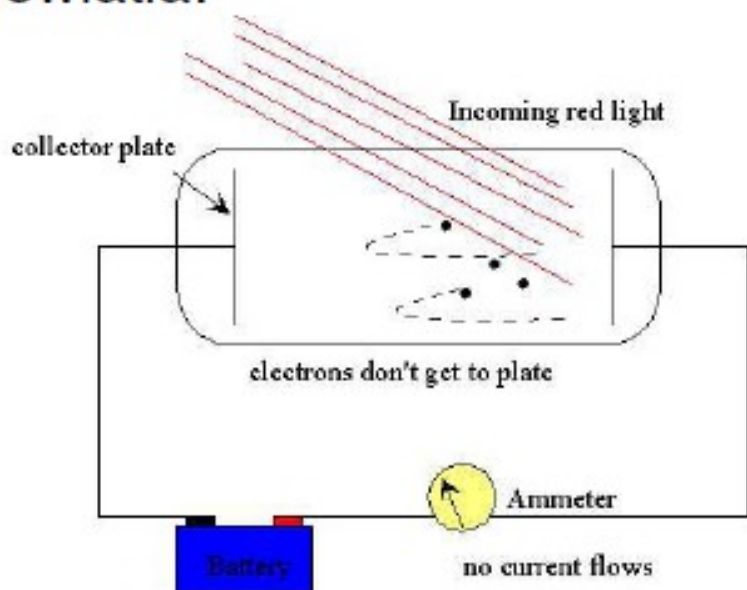
Odkrycie fotonu

- doświadczenie

Efekt fotoelektryczny

Odkryty przez Hertza w 1887

W 1902 Philipp Lenard pokazał, że efekt fotoelektryczny obserwujemy tylko dla wybranych długości fali światła:

Efektu tego nie można było wytłumaczyć w parciu o falową teorię światła

Kwant - ur. w 1900, 14 grudnia

Max Planck zaproponował radykalne wyjaśnienie promieniowania cieplnego rozgrzanych ciał.

Z doświadczenia → całkowita energia promieniowania zależy tylko od temperatury.

„Klasyczny” opis dla idealnego źródła promieniowania ('ciało doskonale czarne') nonsensowny, bo prowadzi do wniosku, że źródło emituje nieskończoną energię („katastrofa w ultrafiolecie”).

Planck: dobry opis można uzyskać zakładając, że promieniowanie energii w paczkach (kwantach)

$$E = h \nu \quad (h - \text{stała Plancka, } \nu - \text{częstotliwość})$$

(ale według samego Plancka „to tragedia”..).

Odkrycie fotonu

- teoria

Efekt fotoelektryczny

W roku 1905, Albert Einstein wysunął hipotezę, że światło jest strumieniem niepodzielnych kwantów **światła** które dziś nazywamy **fotonami**.

Ma pęd i energię jak cząstka!!

Energia fotonu:

$$E_{\gamma} = h\nu = \frac{hc}{\lambda}$$

Aby wybić elektron z metalu E_{γ} musi być większa od tzw. **pracy wyjścia** $\Rightarrow$ zależność od długości fali światła

Zuchwała hipoteza

- Max Planck nie popierał tej idei przeczącej teorii Maxwella - nawet w roku 1914 tłumaczył Einsteina z tego "wybryku" przed Pruską Akademią Nauk:

"Że on nieraz gubił się w swych spekulacjach, jak na przykład w swej hipotezie cząstek światła, nie może być używane przeciwko niemu, gdyż nie można wprowadzać naprawdę nowych idei, nawet w naukach ścisłych, bez podjęcia ryzyka. "

- Millikan był zakłopotany, że ona pasuje do wyjaśnienia pomiarów efektu fotoelektrycznego...

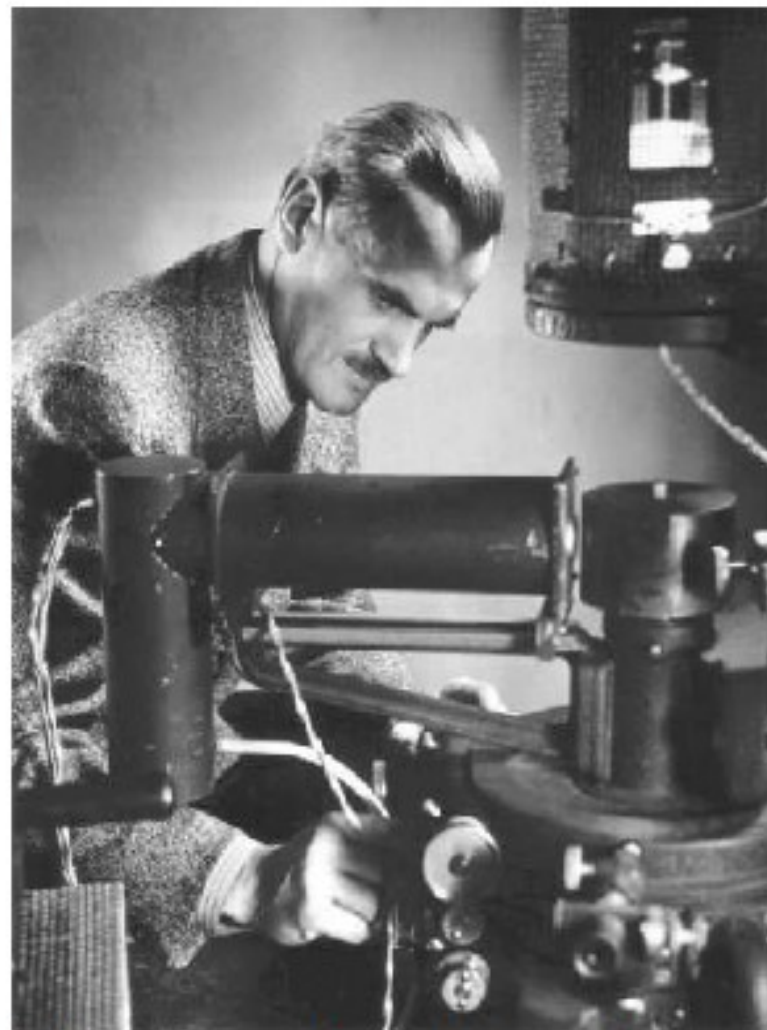
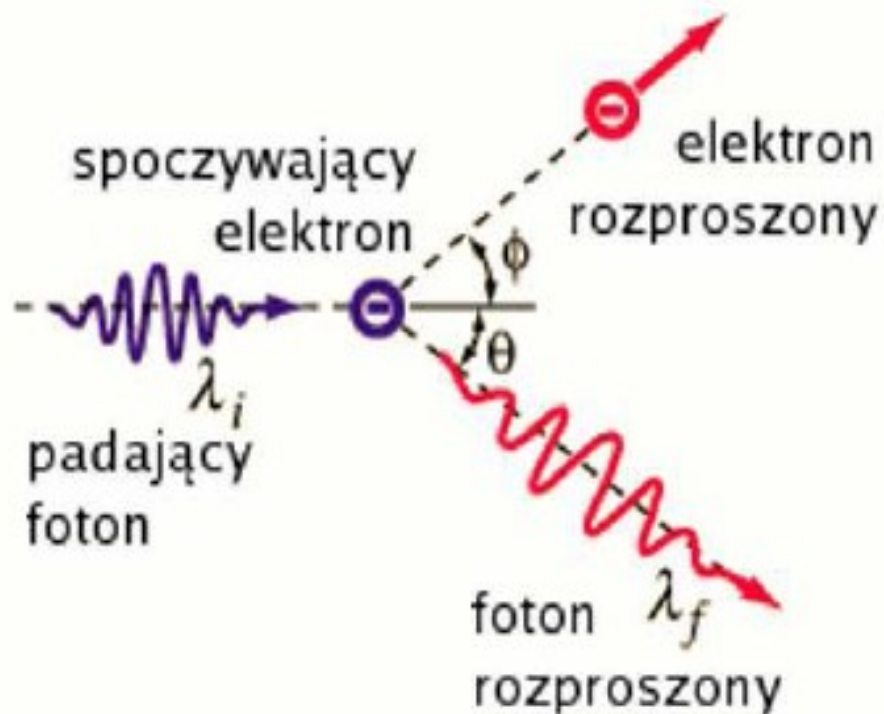
- Bohr - uważał "kwantowość " za własność atomów nie promieniowania (wolał zrezygnować z zachowania energii i pędu..)

- Środowisko w końcu zaakceptowało foton, szczególnie po doświadczeniu Comptona, w którym foton i elektron grają w bilard...

Odkrycie fotonu

I znowu
doświadczenie

Arthur Compton 1923
Rozpraszanie fotonów na elektronach

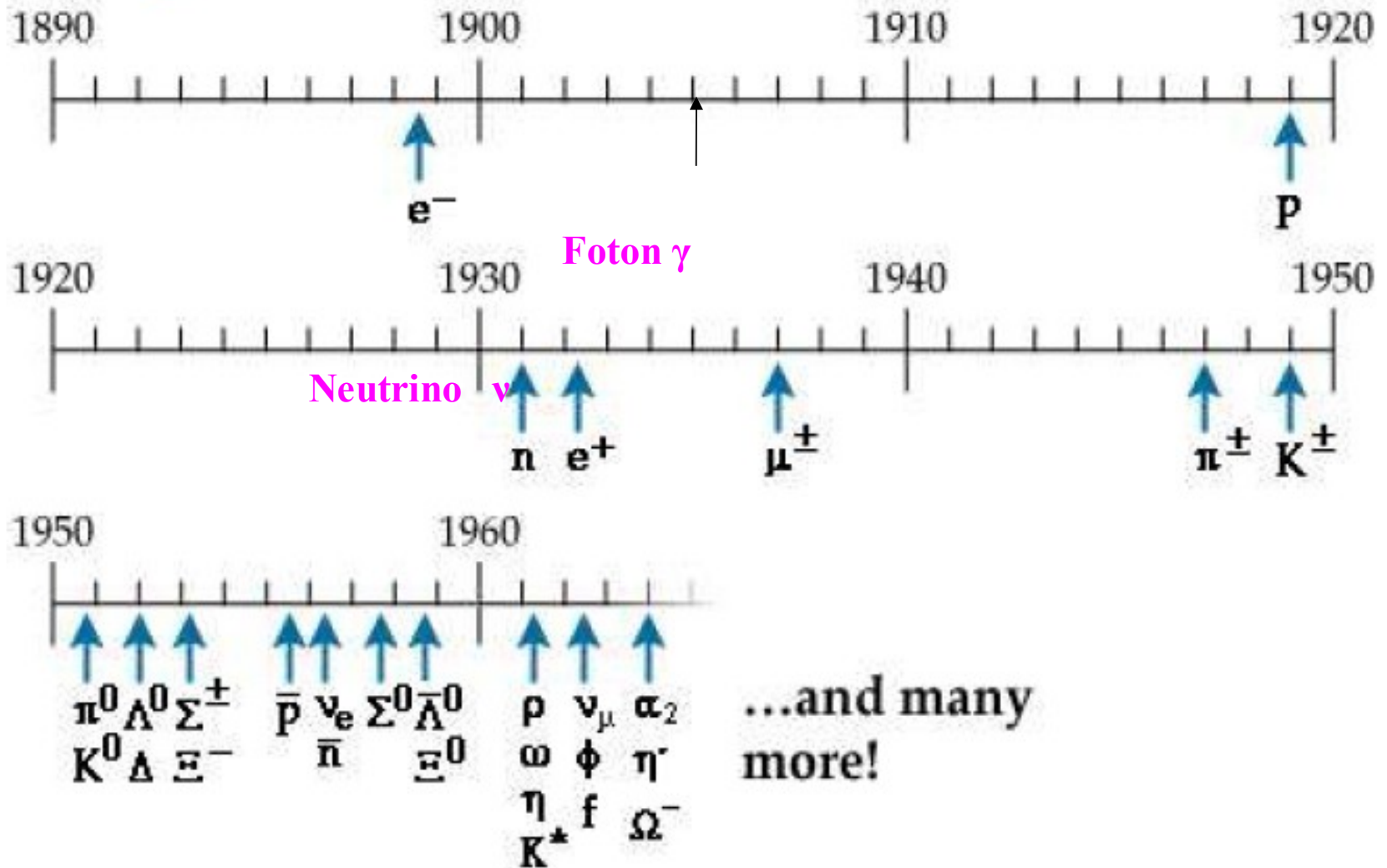
Compton pokazał, że fotony niosą nie tylko **energię**, ale i **pęd**
 $\Rightarrow$ zachowują się jak **cząstki**

Light quanta - cząstki światła

- 1900 - Planck → kwant energii promieniowania elektromagnetycznego $E = h\nu$ (nagroda Nobla - 1918)
- 1905 - Einstein → kwant światła (γ) - foton Einsteina : $E = h\nu = pc$ (nagroda Nobla - 1922)
- 1915 - Millikan badał zjawisko fotoemisji z metalu (nagroda Nobla - 1923)
- 1922 - Compton (doświadczenie rozpraszania fotonów na elektronach $\gamma e \rightarrow \gamma e$) (nagroda Nobla - 1927)
- 1925-7 - Born, Heisenberg, Jordan, Dirac → (teoria oddziaływań elektromagnetycznych - elektrodynamika kwantowa QED; foton - bozon przenoszący oddziaływanie)
- (• 1926 - Lewis (chemik) → nazwał kwant światła - fotonem)
- 1931 - Wigner → opis własności związanych z momentem pędu - spinem; foton - spin $1 \hbar/2\pi$

Odkrycia cząstek elementarnych 'potop' w latach 50-60 XX w

Masy cząstek elementarnych

$E=mc^2$, jednostka masy = eV/ c^2 ,
zwykle pomijamy stały czynnik c^2

Neutrino – 0 ?

Elektron – 0.5 MeV

Pion (zbudowany z kwarków i antykwarków u i d) – 140 MeV

Proton, neutron - 1 GeV

Istnieją cząstki masywniejsze niż proton

100 - 200 razy

Pochodzenie mas cząstek – nadal zagadką.

Czy masa cząstki = suma mas składników?

Bywa, ale np. tak **nie jest** dla nukleonów, pionu..

Czasy życia cząstek elementarnych

- Czas życia układu ~ czas po którym połowa układów danego typu przestaje istnieć
- Czasy życia cząstek elementarnych (ozn. τ)
  - cząstki trwałe:
dla elektronu $> 4.6 \cdot 10^{26}$ lat i protonu $> 10^{30}$ lat
  - cząstki rozpadające się b. szybko $\sim 10^{-24}$ s
  - cząstki rozpadające się powoli: $10^{-6} - 10^{-8}$ s
(np. mion $2 \cdot 10^{-6}$ s, piony naładowane $2.6 \cdot 10^{-8}$ s)
- **Prawdopodobieństwo rozpadu małe, gdy
czas życia długi i odwrotnie**

Ale co to oznacza rozpad cząstki elementarnej?

Rozpady cząstek elementarnej

Rozpad cząstki to swobodne przejście do innego stanu (to nie jest rozpad na składniki cząstki złożonej, ale przeorganizowanie składu).

Np. **rozpad neutronu czyli rozpad β** :

neutron (ddu) $\rightarrow$ proton (uud) elektron i 'coś'

(czas życia swobodnego neutronu 886 s = 14,8 min)

1914 J. Chadwick: w rozpadzie β energia elektronu zmienna, więc to nie może być rozpad na dwie cząstki
(z prawa zachowania energii i pędu)

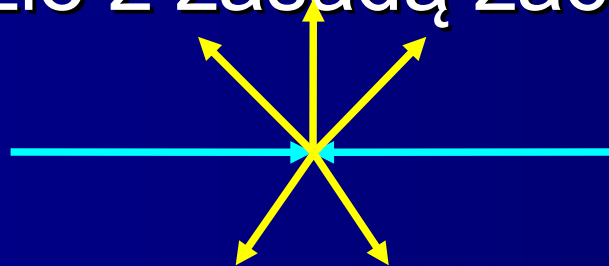
N. Bohr – może energia się nie zachowuje?

W. Pauli 1931(..bez wiary) - może 'coś' bez masy i ładunku

E. Fermi 1932 - nazwa **neutrino** (włoski: *neutralne maleństwo*)

Produkcja cząstek elementarnych

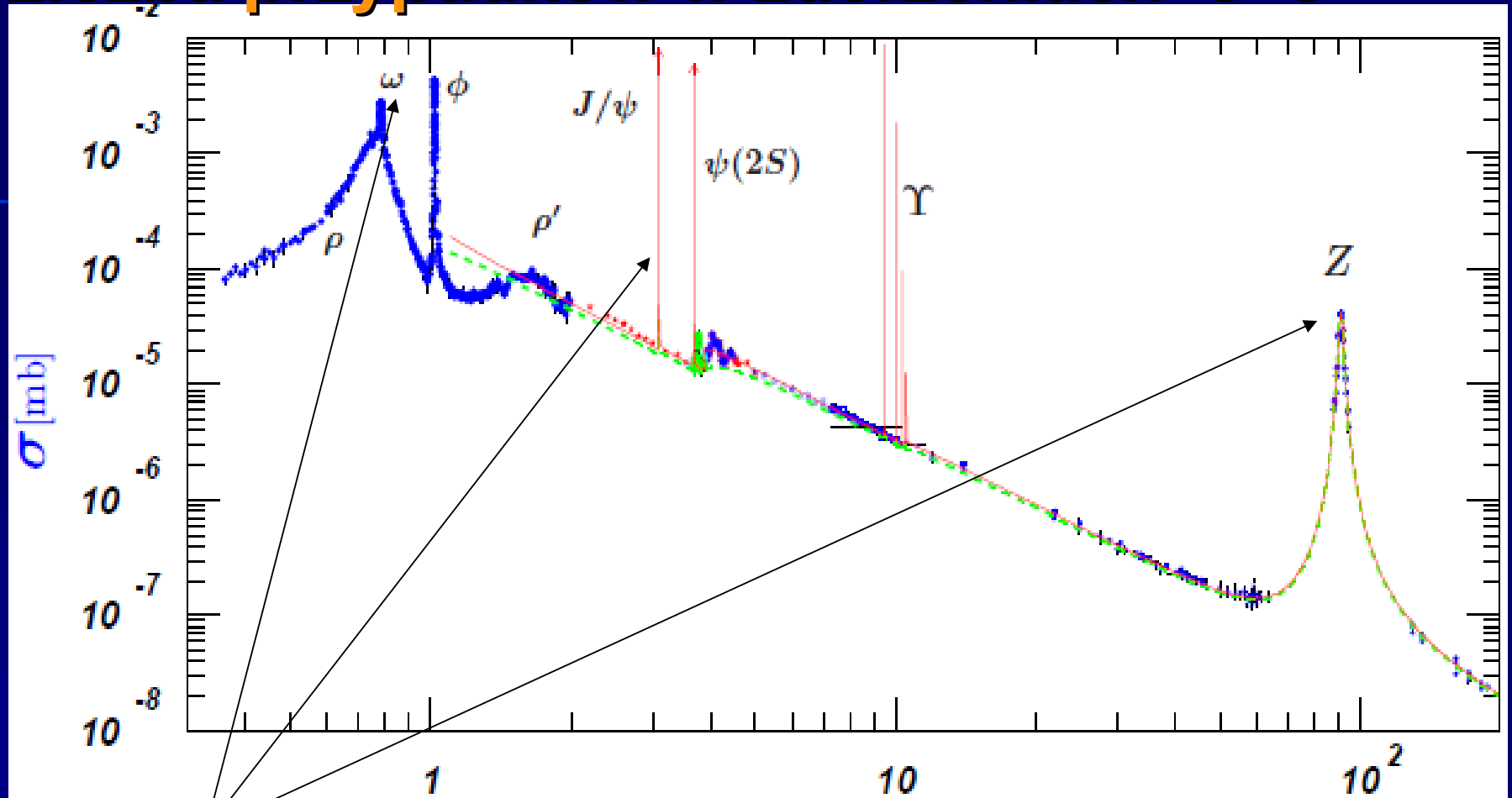
W zderzeniach cząstek danego typu może nastąpić produkcja dwóch, trzech,..N cząstek
- zawsze w zgodzie z zasadą zachowania energii i pędu

Energia zderzenia może się zamienić całkowicie na energię spoczynkową jednej nowej cząstki, zgodnie z $E=mc^2$ - produkcja rezonansowa -

 tak odkryto wiele cząstek

Liczba przypadków w zderzeniach e^+e^-

Rezonanse:

dla różnych energii zderzenia (GeV)

energia zderzenia (GeV) = masa cząstki

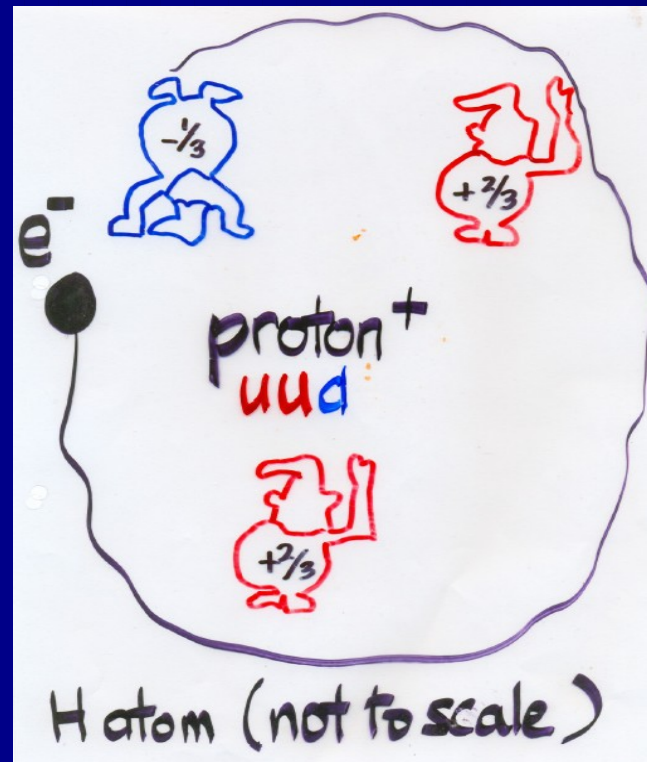
szerokość linii rezonansowej $\Gamma \sim 1/\tau$

Typy (zapachy) kwarków

Zwykłe kwarki u (up) i d (down)

Najbardziej rozpowszechnione kwarki
w najbardziej rozpowszechnionych
cząstkach elementarnych p i n

H atom
(not to scale!)

**a miracle
of
neutrality**

**electron
balances**

uud

from Close
hint of unification

IZOSPIN: symetria p-n

Siły jądrowe nie zależą od tego czy oddziałują protony ze sobą (pp), neutrony ze sobą (nn), czy neutrony z protonami (np).

Czyli jeśli zamienimy p na n lub odwrotnie, „siła” oddziaływania jądrowego taka sama → **symetria**

Nazwa: **symetria izotopowa** (Wigner)

(powinna być izobaryczna...)

Są dwa stany → określenie spin izotopowy = izospin

Na poziomie kwarkowym zmiana kwarku u na kwark d (i odwrotnie)

Cząstki dziwne

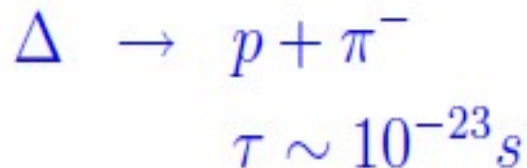
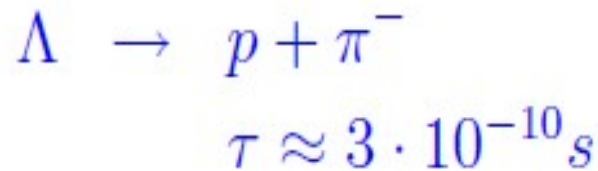
Cząstki dziwne
odkryto w
promieniowaniu
kosmicznym
~ 1950 r

potem w
laboratoriach

Cząstki dziwne

Czas życia
znacznie dłuższy
od spodziewanego

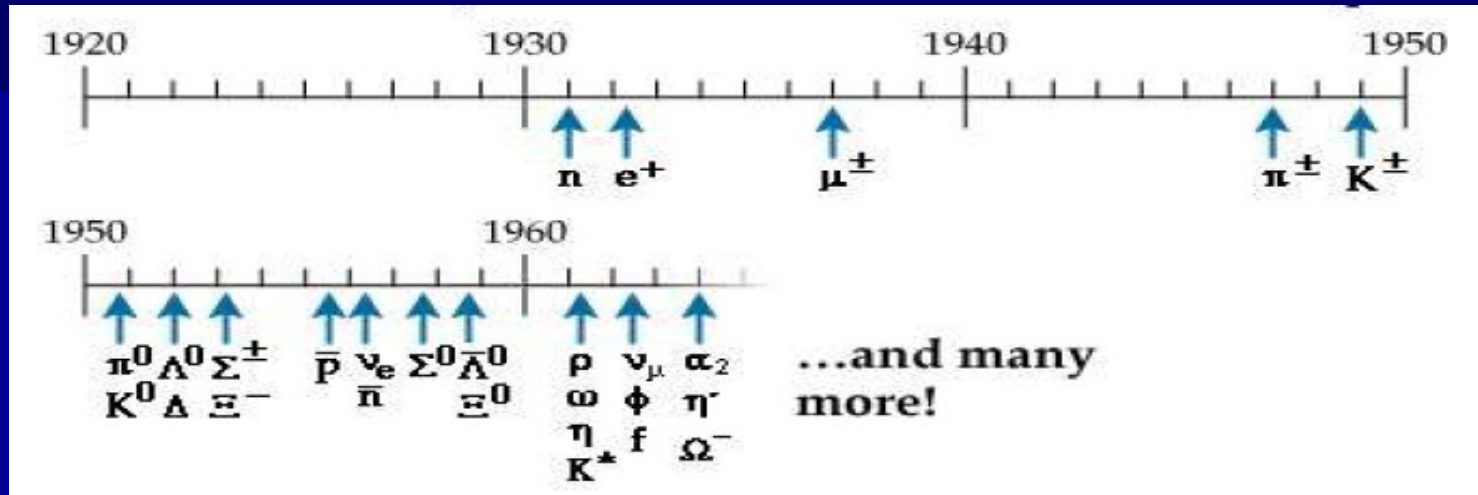
Produkcja i rozpad cząstki Λ :

Dziwne też to, że produkują się
tylko parami!

Aby opisać wprowadzono nową liczbę kwantową dziwność S

Model kwarkowy

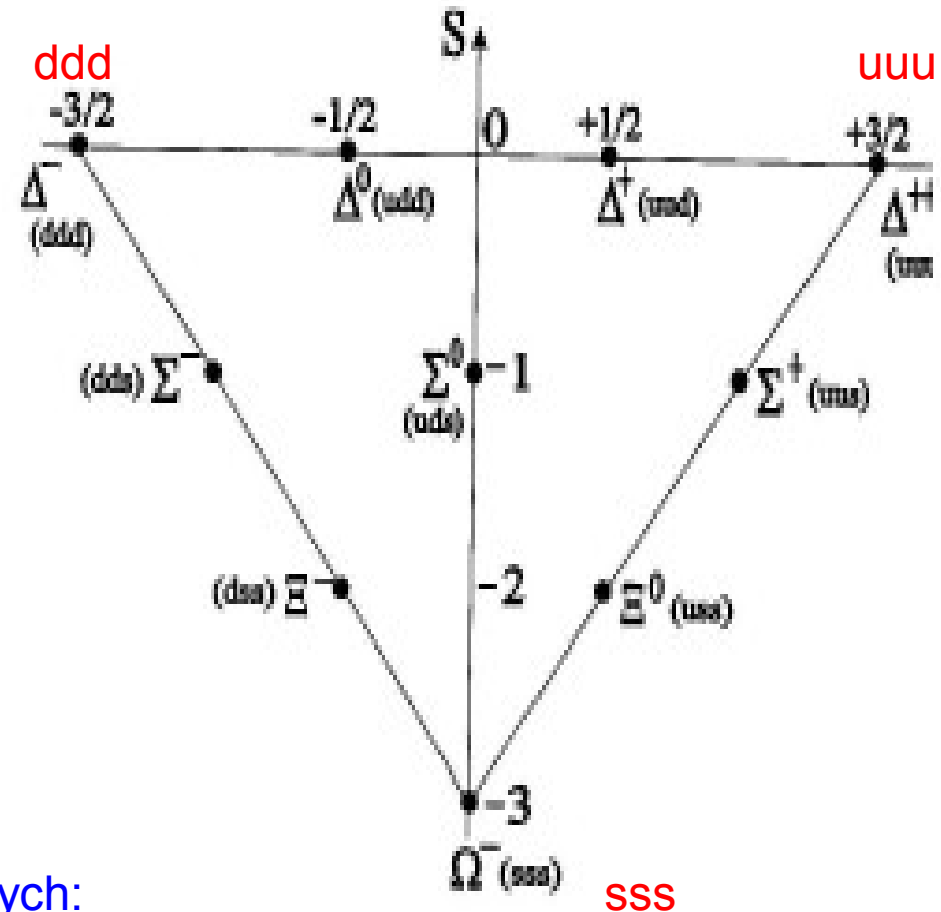
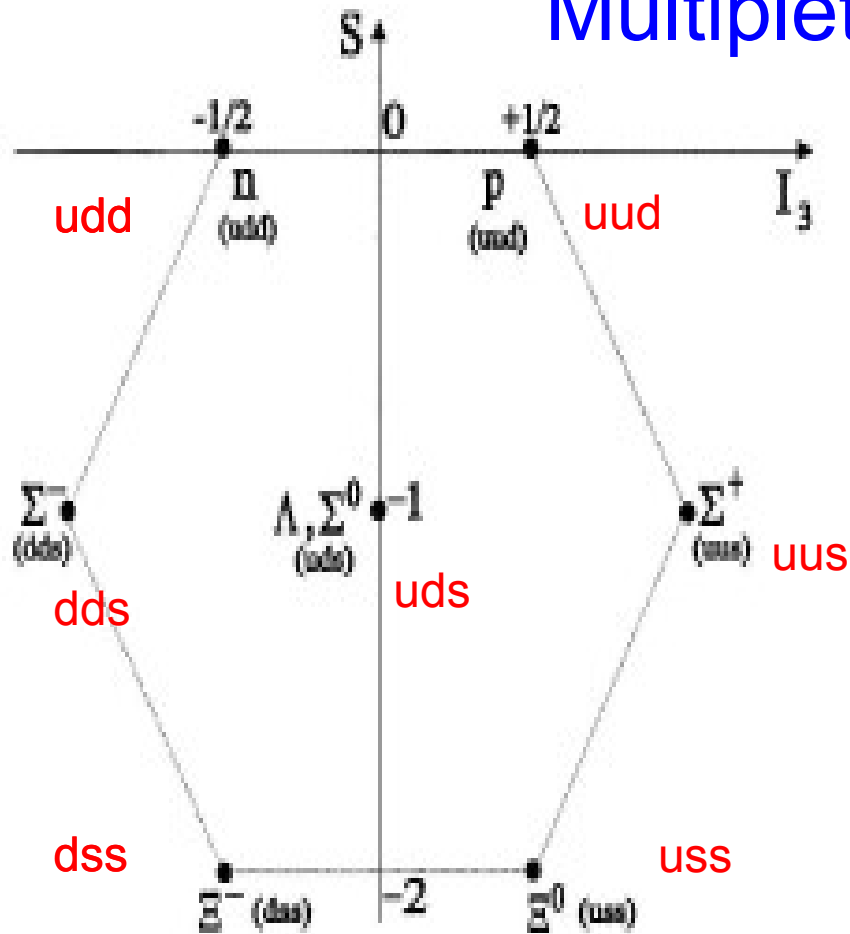
Lata 60-te XXw zaobserwowano grupy cząstek o podobnych masach (multiplety cząstek)

($\rightarrow$ następny slajd)

Gell-Mann i Zweig: jakaś nowa symetria?...

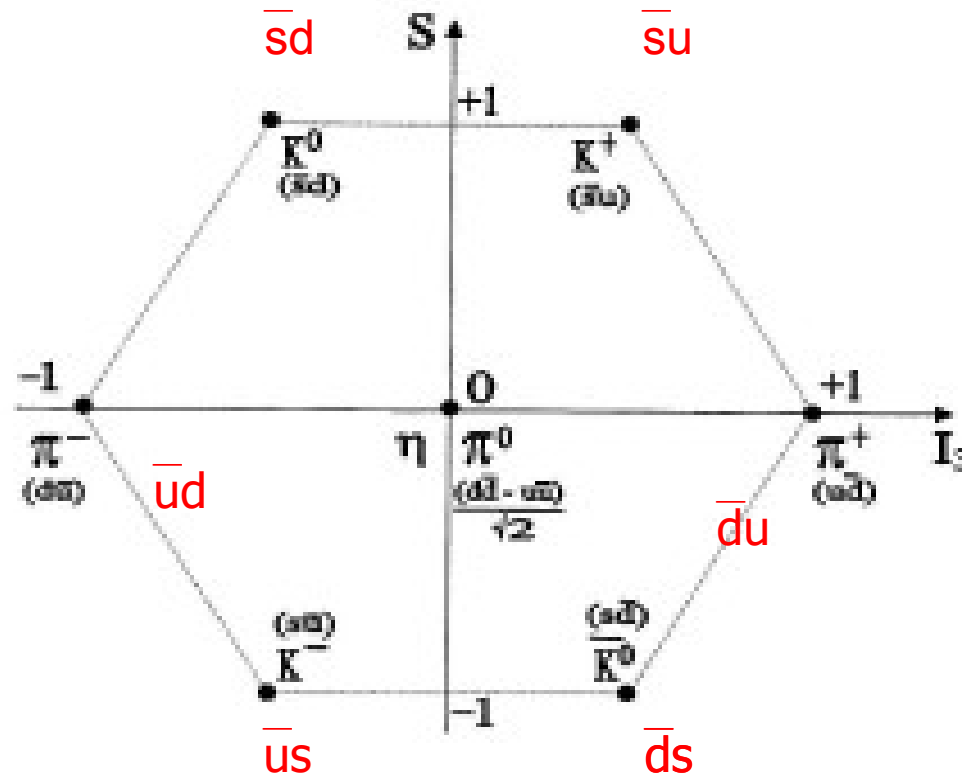
hipoteza kwarków

Multiplety cząstek

na osiach wartości dwóch liczb kwantowych:
 izospinu I (związanego z kwarkami u i d) oraz dziwności S

Multiplet cząstek ($q \bar{q}$)

na osiach wartości dwóch liczb kwantowych:
 izospinu I (związanego z kwarkami u i d) oraz
 dziwności S

Dziwność

Cząstki **dziwne** mają cechę S (**dziwność** różną od zera);
wartości 'obserwowane' S : 1, 2, 3.. (i ujemne)

Nukleony= proton i neutron $S=0$

Piony $S=0$

Zakładamy, że: dziwność dla układu cząstek sumuje się
(**addytywność**) i istnieją procesy w których jest ona zachowana:

$$S_{\text{początkowa}} = S_{\text{końcowa}}.$$

Na poziomie fundamentalnym: kwark s – nośnik dziwności

(przyjęto dla kwarku s wartość $S = -1$)

Najlżejsza cząstka elementarna zbudowana z jednego kwarku dziwnego to kaon K (masa 500 MeV): $K^+ = u\bar{s}$, $K^- = \bar{u}s$, $K^0 = d\bar{s}$

Cząstka $\Lambda(1116 \text{ MeV}) = uds$.

→ Masa kwarku $s \sim 150 \text{ MeV}$.

Inne (ciężkie) „zapachy” kwarków

Do opisu innych zaskakujących zjawisk okazało się potrzebne wprowadzenie innych zapachów (addytywnych liczb kwantowych):

powab (czarm) C – kwark c

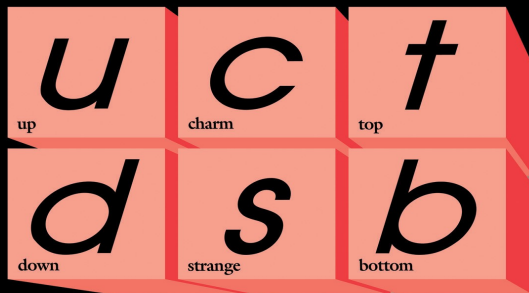
piękno (beauty, bottom) B^* – kwark b

prawda (true, szczytowość, top) T^* – kwark t

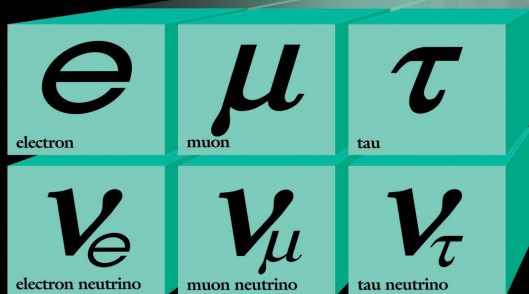
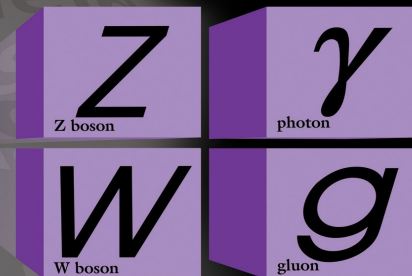
- C Np. cząstka J/ψ o masie 3 GeV. W 1974 odkryto b. wąski rezonans. Dlaczego taki wąski (mała szansa rozpadu)? Nie ma na co się rozpaść? Może zawiera nowy typ kwarków? Dziś wiemy $J/\psi = c \bar{c}$; rozpad na 'zwykłe' cząstki trudny-przez 3 gluony. Dla J/ψ $C = 0$, ale są cząstki z $C = \pm 1$ np. $D^+ = c \bar{d}$. Masa kwarku $c = 1.3$ GeV.
- B^* Podobnie cząstka Υ (9.5 GeV) stan związany $b \bar{b}$ ($B^* = 0$). (odkrycie 1977r). Masa kwarku $b = 4.5$ GeV. Są cząstki z $B^* \neq 0$.
- T^* Masa kwarku $t = 170$ GeV (1994) → nie tworzy układów związanych

Nośnikami liczb kwantowych zapachowych są kwarki

Quarks

Forces

Leptons

Różnica mas kwarku u i d

- Te kwarki tworzą proton (uud) i neutron (ddu)
Masy p i n: $m_p=938.3 \text{ MeV}$, $m_n=939.5 \text{ MeV}$, $\Delta m=1.3 \text{ MeV}$
→ różnica mas d i u
Masa kwarków u i d – kilka MeV (→ inna nazwa *lekkie kwarki*)
- Rozpad neutronu = rozpad kwarku d na kwark u
(+ elektron + antyneutrino elektronowe)

Kwark d – ma większą masę i rozpada się na cząstkę o mniejszej masie
- Ale co by było gdyby odwrotnie $m_d < m_u$?

Proton jest trwały, a neutron – nie, i dlatego

- Słońce świeci (rozpad neutronu)
- Woda istnieje (proton = jądro wodoru)

Rozpad neutronu $n \rightarrow p e \bar{\nu}_e$

Hipotetyczny rozpad protonu

(gdyby kwark u masywniejszy niż d)

$$p \rightarrow n e \bar{\nu}_e$$

Ale dlaczego proton się nie rozpada na inne cząstki?

Czy to naruszałoby jakąś zasadę? Wróćmy do tego.

Prawa zachowania i liczby kwantowe

Zasada zachowania energii

W każdej reakcji (zderzeniu, rozpadzie):

energia końcowa = energia początkowa

- Każda cząstka o masie m ma związaną z nią energię

$$E=mc^2$$

Więc rozpad możliwy na cząstki o mniejsze masy;
bardziej masywne cząstki mają więcej szans na rozpad

- Zasada zachowania energii – ściśle przestrzegana przez Naturę

Przykład rozpadu neutronu: bilans masy
($939.5 - [938.3 + 0.511 + 0] = 0.80$) MeV/c^2

→ energia kinetyczna produktów rozpadu

Oczywiście zachowują się też pęd (→ zachowanie energii-pędu) i moment pędu.

Zachowanie ładunku elektrycznego

- Zasada zachowania ładunku el.
  - ściśle przestrzegana w przyrodzie
- dlatego np. proton nie mógłby się rozpaść na elektron (plus antyneutrino el.)
- Ładunek cząstek elementarnych – tylko w określonych porcjach → **skwantowanie ładunku**
  - Niech ładunek el. elektronu = -1 ,
  - wtedy ładunek el. protonu $+1$,
  - ale kwarku u wynosi $2/3$, zaś d $-1/3$!
- **Obserwowane** cząstki elementarne mają ładunek el. będący wielokrotnością ładunku el. elektronu –
czyli $n=0,1,2,\dots$ lub $-1,-2,\dots$
($n=0$ – cząstka neutralna lub obojętna)

Liczba ładunkowa (charge number)

- Zasada zachowania ładunku
czyli zachowanie liczby ładunkowej
końcowa l. ład. = początkowa l. ład.
(→ suma l. ładunkowych cząstek)
- Kwantowa liczba ładunkowa
(charge quantum number)
  - pierwszy przykład liczby kwantowej

Liczby kwantowe kwarków cd

- Liczba barionowa B dla p i $n = +1$
Stąd kwarki mają liczbę barionową $= 1/3$
- Ładunek elektryczny
kwarków $q = 2/3$ lub $-1/3$
antykwarłów $\bar{q} = -2/3$ lub $1/3$
 $u = 2/3, d = -1/3 \rightarrow$ ład. el. $p = +1, n = 0$
- Liczby kwantowe **zapachowe** (np. S, C, B^*)

Hadrony – stany związane kwarków

Hadrony

Bariony ($B \neq 0$)

3 kwarki

Mezony ($B = 0$)

kwark-antykwar

Hadron- gruby, mocny

mezon - pośredni

Liczba elektronowa L_e

- W wielu procesach elektronowi towarzyszy cząstka neutrino (lub anty-neutrino)
np. w rozpadzie neutronu
- **Liczba elektronowa** (addytywna): dla elektronu $e=+1$,
dla neutrina elektronowego $\nu_e=+1$
- Dla ich antycząstek = -1, inne cząstki =0
Więc jeśli l. elektronowa ma być zachowana,
to rozpad neutronu musi być taki: $n \rightarrow p e \bar{\nu}_e$
- Proces „**skrzyżowany (crossing)**” : $\bar{\nu}_e n \rightarrow p e$
też istnieje. Obserwacja procesu $\bar{\nu}_e p \rightarrow n e$ uważa się za odkrycie ν_e (Cowan, Reines'1956, Nobel 1995)
- Przedtem neutrino - tylko hipoteza Pauliego z 1930r
(zachowanie energii-pędu w rozpadzie neutronu)

Liczba mionowa, liczba taonowa

Masywniejsze kopie elektronu i ν_e to:

muon (1937r - „Who ordered that?” I. Rabi),

taon (odkrycie 1975r, M. Perl, Nobel 1995)

i ich neutrina (ν_μ M. Schwartz, L. Lederman i J. Steinberger
1962r, Nobel 1988; ν_τ odkrycie – 2000r)

LEPTONY: (*lepton* - „lekki”)

elektron, mion, taon i ich neutrina

Analogicznie do L_e wprowadzamy

liczbę mionową L_μ i liczbę taonową L_τ

Liczba leptonowa L

Liczba leptonowa = suma
indywidualnych liczb leptonowych

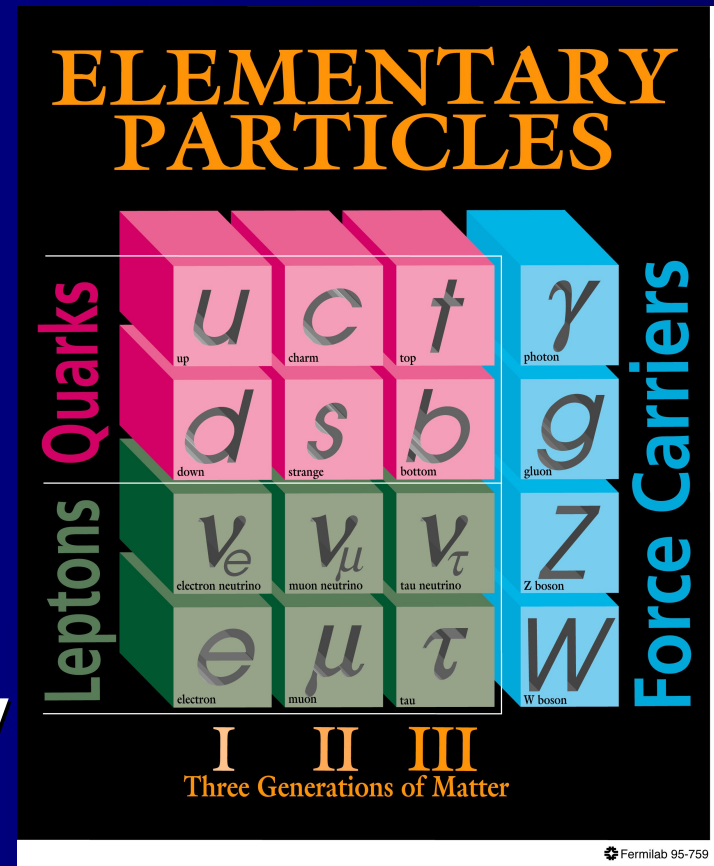
$$L = L_e + L_\mu + L_\tau$$

L – zachowana w przyrodzie

Masy kwarków i leptonów

■ Masy:

u	c	t
3 MeV	1.25 GeV	172 GeV
d	s	b
7 MeV	150 MeV *	4.5 GeV
ν_e	ν_μ	ν_τ
$<5 \cdot 10^{-6}$ MeV	<0.27 MeV	<31 MeV
e (elektron)	μ (mion)	τ (taon)
0.511 MeV	105.7 MeV	1.78 GeV

Model Standardowy

Kwarki (wszystkie) :

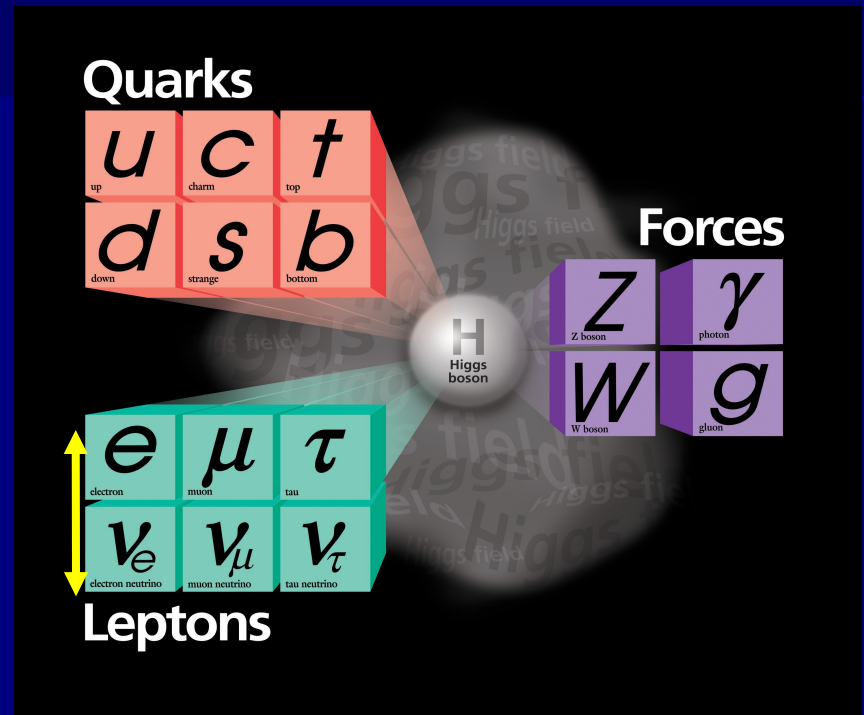
I. barionowa $B=1/3$

Leptony (wszystkie) :

I. leptonowa $L = 1$

Antykwarki $B= -1/3$

antyleptony $L= - 1$

Leptony: indywidualne liczby kw. – elektronowa, muonowa i taonowa (zapachy leptonów)

Kolor – nowa liczba kwantowa

Kolor ma zupełnie inny charakter niż zapach:

zapach (u,d,s...) - klasyfikacja cząstek

kolor - dynamika oddziaływań między kwarkami

- wszystkie kwarki są kolorowe

- gluony – też mają kolor ale „podwójny”

kolor i antykolor (np. gluon czerwono- antyniebieski)

foton „czuje ładunek el.” (→ *elektrodynamika kwantowa*), gluon „czuły” na ładunek kolorowy (oddziałuje z.., sprzęga się do..

→ *chromodynamika kwantowa*)

- makroskopowo – ładunek kolorowy nie występuje, bo kwarki nie występują pojedynczo

Pytania do wykładu 3

Jakie są dwie najbardziej trwałe cząstki elementarne?

Czy mion rozpada się szybko, czy wolno?

Co to jest produkcja rezonansowa?

Czy kwark d jest cięższy od kwarku u?

Kiedy odkryto cząstki dziwne?

Co jest dziwnego w cząstkach dziwnych?

Ile wynosi dziwność cząstki J/psi?

Kiedy odkryto kwark b?

Ile razy kwark b jest cięższy od protonu?

Co to są hadrony?

Liczba barionowa mezonów wynosi?

Ile wynosi liczba taonowa antyneutrino mionowego?

Wypisz jedną reakcję skrzyżowaną do rozpadu beta neutronu.